

0231 ენის დაუფლება LANGUAGE ACQUISITION

Vir Bonus, Dicendi Peritus

კვინტილიანუსის „კარგი კაცის“ ფილოსოფიური აპექტები

ქეთევან ფუტკარაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Akaki Tsereteli State University

E-mail: Putkaradze.ketevani@atsu.edu.ge

რეზიუმე

სტატიის მიზანია, ავხსნათ კვინტილიანუსის vir bonus-ის დოქტრინა პლატონიზმის ფონზე. ამ ორს აკავშირებს მნიშვნელოვანი თემები, რომლებიც გადის რიტორიკის განხილვაზე: განუყოფლობა სიბრძნის, სიკეთის და მჭევრმეტყველების; მორალურად მდგრადობა. სწორედ ამ ორი თემის გამოა, vir bonus-ის დოქტრინა მნიშვნელოვანი რომ გახდა თანამედროვე დისკუსიების, რიტორიკის ეთიკისთვის. პლატონი და კვინტილიანუსი განსხვავდებიან სიკეთისა და სამართლიანობის განსაზღვრისას. პლატონი მათ უფრო შინაგანი მდგომარეობის (soul) საკითხად მიიჩნევს, ხოლო კვინტილიანუსი ხედავს მათ უფრო საზოგადოებრივი ქცევისა და რეპუტაციის თვალსაზრისით, მაგრამ ორივესთვის არსებობს კონცეპტუალური კავშირები რიტორიკასა და სამართლიანობას შორის, რაც გამორიცხავს რიტორიკის მორალურად ნეიტრალური კონცეფციის შესაძლებლობას. ორივესთვის რიტორიკა არის „კარგად ლაპარაკი“ და ორივესთვის „კარგად ლაპარაკი“ ნიშნავს სამართლიანად ლაპარაკს. ასეთი იყო მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი - თავადვე კარგი კაცი, რომელიც არა მხოლოდ კარგად ლაპარაკობდა, კარგადაც წერდა.

მეთორმეტე წიგნის პირველ თავში კვინტილიანუსი წერს: „ორატორი უნდა იყოს კარგი კაცი, როგორც კატო ამბობს“. ამ ნაწილში შევეცდებით გავაანალიზოთ კვინტილიანუსის დოქტრინა - ორატორი უნდა იყოს კარგად მოსაუბრე კარგი კაცი. აქ დაწვრილებით არ შევხებით, რამ განსაზღვრა მისი ასეთი დამოკიდებულება ბიოგრაფიულად და ისტორიულად, ეს დაგვეხმარებოდა ავგეხსნა მისი აქცენტირება მორალურ მხარეზე. იქონია მათზე გავლენა სტოიციზმმა? კვინტილიანუსი არ არის განსაკუთრებით ფილოსოფოსი, მაგრამ მისი მსჯელობა vir bonus-ზე ფილოსოფიურია. აქ ბევრი კონცეფცია იყრის თავს. შეიძლება მისი ამ ფილოსოფიის გაგება საუკეთესოდ მოვახერხოთ პლატონიზმის ჭრილში.

„მჭევრმეტყველების სწავლების“ XII წიგნის პირველი თავის პირველ აბზაცში კვინტილიანუსი ამბობს, რომ ისეთი ორატორი, რომლის ჩამოყალიბებასაც ის აპირებს, იქნება ორატორი, როგორც მარკუს კატონმა განსაზღვრა, „კარგი ადამიანი, მეტყველებაში დახელოვნებული“, მაგრამ, უპირველეს ყოვლისა, მას უნდა ჰქონდეს ის თვისება, რომელსაც კატო ანიჭებს და რომელიც არის „საგანთა ბუნებაში“ უდიდესი - რაც მთავარია, კარგი კაცი უნდა იყოს.

კვინტილიანუსი პრინციპულად აყენებს ორატორის კარგი კაცობის საკითხს. განსაკუთრებული არ ვიქნები თუ ვიტყვი, რომ შესაძლოა, ამ დოქტრინის აღიარებაში დიდი როლი ითამაშა მისმა ბიოგრაფიამ, ან ისტორიულმა გარემოებებმა, რომლებიც, შესაძლოა, დაეხმარა ავტორს, მორალურ მხარეზე გაეკეთებინა აქცენტი. შესაძლოა, შეგნებულად, თუ არაცნობიერად, ფილოსოფოსების მოსაზრებებმაც იქონიეს გავლენა, მაგალითად, სტოიკოსების (Tellegen 2003: 332).

ორატორის მორალურ მხარეზე კვინტილიანუსი დაჟინებით საუბრობს პირველ და მეორე წიგნში, როცა ითხოვს, ძიძებს და მასწავლებლებს ჰქონდეთ მაღალი მორალი, როცა ისინი სრულიად ახალგაზრდებს ასწავლიან რიტორიკას (1.1.4; 2.2.2-5). კიდევ უფრო მკაცრად ითხოვს ამას, როცა საუბრობს vir bonus-ზე მე-12 წიგნში, სამართლიანობის კონტექსტში. მეორე წიგნში 15.27. -ში იმოწმებს პლატონს, რომ ორატორი უნდა იყოს სამართლიანი. მისთვის კარგი კაცი ნიშნავს რომაელ „ჯენტლმენს“ და მორალური ხარისხიც მისთვის უნდა იყოს დამახასიათებელი. აქვეა ორატორიც.

მე-12 წიგნში, სულ ცოტა, სამი წაკითხვა შეიძლება ვიპოვოთ კარგი კაცის მნიშვნელობის:

- ორატორი უნდა იყოს კარგი;

- ორატორი ეფექტს მოახდენს მხოლოდ მაშინ, თუ იქნება კარგი;
- ორატორი კარგია როგორც განმარტება.

შეხედულება, რომ ორატორი უნდა იყოს კარგი კაცი, არ უნდა ეკუთვნოდეს პირველს კვინტილიანუსს. ასეთი აზრი გამოიხატა გორგიასის, პროტაგორასის, ისოკრატოსის, არისტოტელეს და ციცერონის მიერ, მაგრამ ასეთი თქმა ტრივიალური გვეჩვენება, რადგან ფიზიკოსიც უნდა იყოს კარგი ადამიანი. საქმე იმაშია, რომ ორატორს საქმე აქვს სამართლიანობასთან. მასალა, რომელზეც უნდა იმუშაოს ორატორმა, განსხვავდება ყველა სხვა მასალისგან, რაზეც სხვა პროფესიის ადამიანები მუშაობენ, ამიტომ პრინციპული მნიშვნელობა აქვს, ადამიანი, რომელსაც ამ მასალასთან აქვს საქმე, იყოს კარგი ადამიანი. რასაც ორატორი აკეთებს, უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე რასაც, მაგალითად, დურგალი აკეთებს.

არსებობს გარკვეული შინაგანი კავშირი კარგ პიროვნებასა და კარგ ორატორს შორის. „კარგი“ სიტყვათშეთანხმებაში „კარგი ორატორი“ არ არის იმავე მნიშვნელობის, როგორც წყვილში „კარგი კაცი“. „კარგს“ წყვილში „კარგი დურგალი“ აქვს მნიშვნელობა, რომ ის თავის საქმეს კარგად აკეთებს, მარგამ კარგი დურგალი იქნება მაშინაც, თუ ის კარგად აკეთებს საქმეს, მაგრამ არ არის კარგი (მორალური თვალსაზრისით) ადამიანი. მორალი ვერ განსაზღვრავს დურგლობის ხარისხს. ორატორის შემთხვევაში საქმე სხვაგვარადაა.

მე-12 წიგნის 1.3-ში კვინტილიანუსი წერს: მე არ ვამტკიცებ, რომ იდეალური ორატორი უნდა იყოს კარგი ადამიანი, მაგრამ მე ვამტკიცებ, რომ ვერ იქნება ადამიანი ორატორი, თუ ის არ არის კარგი კაცი“. მომდევნო განხილვა აჩვენებს, კვინტილიანუსი ამაში რას გულისხმობს (12.1.3). დაახლოებით იმეორებს პლატონის მოსაზრებას, რომ ცუდი კაცი აუცილებლად სულელია (12.1.4) ხოლო სულელი, მისი აზრით, ვერ იქნება ეფექტური ორატორი.

რომ შევაჯამოთ, ორატორი საუბრობს იმ საქმეებზე, რომელიც შეიძლება გადიოდეს სამართლიანობისა და უსამართლობის ზღვარზე. უსამართლო ადამიანი მიიღებს უსამართლო გადაწყვეტილებას.

კვინტილიანუსი თვლის, რომ ორატორი არა უბრალოდ უნდა იყოს პატიოსანი ადამიანი, შეუძლებელია იყო კარგი ორატორი, თუ არ იქნები კარგი ადამიანი: მართლაც, როგორ ვუწოდოთ ჭკვიანი იმთ, ვინც თავის წინ ხედავს კარგს და ცუდს და მოინდომებს ცუდის არჩევას? როგორ ჩავთვალოთ კეთილგონიერად ის, ვინც ხშირად ნებაყოფლობით ირჩევს, იყოს უმკაცრესი არა კანონის, არამედ საკუთარი უსინდისობის გამო, რასაც ყოველთვის ახლავს მკაცრი სასჯელი, ისე, რომ არც კი დაფიქრდება საკუთარი ქმედების შედეგებზე? თუ არა მხოლოდ ბრძენების მიერ, არამედ საერთოდ აღიარებული აზრის მიხედვით არავინ იქნება ბოროტი, თუ უგონო არ არის, მაშინ უაზრო ადამიანი ვერასდროს იქნება ორატორი. ამას ისიც დაუმატეთ, რომ გონება ისე ვერაფერ სიკეთეს ვერ იქმს, თუ ყველანაირი ნაკლისაგან არ არის თავისუფალი (12.1.3-4).

და ეს იმიტომ, უპირველეს ყოვლისა, რომ ერთსა და იმავე გულში არ არის ერთდროულად ადგილი პატიოსნებისა და ნაკლისათვის, ისე, როგორც შეუძლებელია, ერთიდაიგივე ადამიანი ერთდროულად კეთილიც იყოს და ბოროტიც. მეორეც, იმ მიზეზით, რომ კარგი საქმისთვის მომართული აზრი თავისუფალი უნდა იყოს ყველაზე უფრო უმნიშვნელო ნაკლისგანაც კი. მხოლოდ მაშინ დაკავდება იგი თავისი ნამდვილი საქმით მთელი არსებით. თუ ზედმეტად ვართ დაინტერესებული მიწათმოქმედებით, ან სხვადასხვა საშინაო საქმეებით, ნადირობით, ან თეატრით, ეს დიდად შეუშლის ხელს სასწავლო საქმიანობას. ერთი საქმიანობისთვის გამოყოფილი დრო მეორეს აკლდება. მაშინ, რა ვუყოთ ძლიერ ვნებათღელვას, პატივმოყვარეობას, სიძულვილს, რომლებიც არასდროს გვაძლევს მოსვენებას - არც დღე, არც ღამე, სიზმარშიც კი.

კვინტილიანუსი სვამს ბევრ შეკითხვას და თავადვე პასუხობს: სწავლის დროს ზომიერების დაცვა საჭიროა? მაგრამ რას უნდა ველოდოთ იმ ადამიანისგან, ვინც შეპყრობილია ფუფუნების და პატივის სიყვარულით? შექება ხომ არ არის სწავლის დროს მასტიმულირებელი? მაგრამ ავი ადამიანები რაიმედ დაგიდევნენ ქებას? ვინ არ იცის, რომ მჭევრმეტყველების დიდი ნაწილი ეფუძნება პატიოსნებას და სამართალს? განა შეუძლია ამაზე ღირსეულად ილაპარაკოს იმ ადამიანმა, რომელიც ავია უსამართლო? წარმოვიდგინოთ, რომ ყველაზე ბოროტ ადამიანს იმდენივე ჭკუა და ინფორმაცია აქვს, რამდენიც ყველაზე კეთილს. რომელ მათგანს დაუმახებ უკეთეს ორატორს? რა თქმა უნდა იმას, ვინც მორალურად უფრო მდგრადია. შესაბამისად, ბოროტ ადამიანს არ შეუძლია იყოს სრულფასოვანი ორატორი, რადგან თუ რაიმე უკეთესი არსებობს, ის აღარ შეიძლება იყოს სრულყოფილი. მაგრამ თუ ვერ აჩვენებ, რომ ჩვენ სოკრატეს მოსწავლეების მსგავსად, საკუთარ შეკითხვებზე თვითონვე ვეძებთ

პასუხებს, დაე, ვინმემ გაბედოს და ამ ჭეშმარიტების წინააღმდეგ ამტკიცოს, რომ იმავე ჭკუის და შესაძლებლობების მქონე ადამიანი, როგორც კეთილია, მაგრამ ბოროტი ადამიანი არ იქნება უფრო ცუდი ორატორი (12.1.9-10).

კვინტილიანუსი თვლის, რომ აღმოვაჩენთ ამ მტკიცების უხერხულობას, რადგან ყველა ორატორი ცდილობს სასამართლოზე თავისი საქმე წარადგინოს, როგორც წესიერი და სამართლიანი. ამას ვინ უკეთ მოახერხებს - კეთილი თუ ბოროტი? რა თქმა უნდა, კეთილი. იგი უფრო ხშირად მიმართავს წესიერებას და სამართლიანობას. მაშინაც კი, როცა გარემოებათა გამო იძულებული იქნება ტყუილი თქვას (ქვემოთ ვაჩვენებთ, რომ შეიძლება ასეც მოხდეს), მოსამართლე მას უფრო მეტი გულისხმიერებით მოუსმენს. ხოლო უსინდისო ადამიანი, რომელიც არად დაგიდევს სამართლიანი და პატიოსანი კაცის სახელს, ხშირად კარგავს ზომიერების გრძნობას და უსირცხვილოდ ამტკიცებს უსამართლობას, უსინდისოდ გააჩქადება და უსარგებლო საქმეც ამას მოჰყვება (მდრ.: Pennacini 2001:145; Robinson 2002: 200-205). ასეთი ადამიანები, როგორც ყველა სხვა საქმეში, სასამართლო საქმეებშიც უაზრო და საეჭვო იმედებით აღიჭურვებიან. ხშირად მათი არ სჯერათ, მაშინაც კი, როცა მართლაც ამბობენ და ამით ისინი იმ საქმესაც აფუჭებენ, რომლის დაცვასაც აპირებენ:

ახლა მე იმათ უნდა ვუპასუხო, რომლებსაც ჩემი არ სჯერათ. ისინი ამბობენ, განა ამის გამო დემოსთენესი არ იყო დიდი ორატორი? როგორც ამბობენ, იგი არცთუ წესიერი ადამიანი იყო. არც ციცერონი? ბევრი ეჭვქვეშ აყენებს მის მორალურ მხარესაც. რა გავაკეთო? ბევრს უნდა ვაწყენინო, მაგრამ შევეცადები, ვიყო ზომიერი. მე არც დემოსთენესის ამორალობის მჯერა, როგორც ხმებს უვრცელებენ, როცა ისტორიაში ვკითხულობ მის დიდ დამსახურებებზე სამშობლოს წინაშე და ღირსეულ გარდაცვალებაზე. ვერც ტულიუსის, მსოფლიოს საუკეთესო მოქალაქის, არასაკმარის გულმოდგინებაში დავეთანხმები ვინმეს. ამაზე მეტყველებს მისი დიდებული კონსულობა, პროვინციის უნაკლო მართვა, უარის თქმა იმაზე, რომ ყოფილიყო ოცთაგან ერთ-ერთი კომისარი, სამოქალაქო ომების დროს მისი ქმედებები, მისი ჩართულობა ყოველგვარი შიშის გარეშე იმ კრიტიკულ მოვლენებში, რომლებიც ხდებოდა მის დროს ქვეყანაში. ზოგი მას უგულო ადამიანად თვლის. ამათ ციცერონი თავადვე პასუხობს, რომ იგი მშობარა მხოლოდ მაშინ იყო, როცა რაიმე საფრთხე აღმოცენდებოდა და არა მაშინ, როცა წინააღმდეგობის გაწევა იყო საჭირო. ამაზე დიდსულოვნებით და სიმტკიცით გამორჩეული მისი სიკვდილიც მეტყველებს (12.1.15017).

ხოლო იმაზე, რომ ეს ადამიანები არ იყვნენ ღირსეულები, საიდანაც წარმოიშვა შეკითხვა, ანუ არც ორატორები იყვნენ, კვინტილიანუსი პასუხობს ისევე, როგორც ამას სტოიკოსები აკეთებენ, როცა მათ ეკითხებიან, ვინ უფრო ჭკვიანი იყო - ზენონი, კლეანა თუ ქრისიპოსი, ისინი პასუხობენ - მართალია, სამივენი დიდებული, პატივის ღირსი მამაკაცები იყვნენ, მაგრამ მათ ვერ მიაღწიეს იმ სრულყოფილებას, რომელიც ადამიანის ბუნებას აღემატება (დაწვრ. იხ.: Monfasani 1992:75).

კვინტილიანუსი იხსენებს, რომ პითაგორასაც სურდა მისთვის ეწოდებინათ არა ბრძენი, როგორც ამას მისი წინამორბედები აკეთებდნენ, არამედ სიბრძნის მოყვარული, მაგრამ თავად ხშირად უწოდებს, როგორც ეს არის კიდევ მიღებული, ციცერონს სრულყოფილ ორატორს, ისე როგორც მეგობრებს - პატიოსნებს და ჭკვიანებს. თუმცა თვლის, რომ ასეთ თვისებებს მხოლოდ ბრძენს მიაწერენ, მაგრამ თუ საჭიროა, ყველაზე დიდ ჭეშმარიტებაზე ვისაუბროთ, მაშინ რომელი ავტორიც ეძებს ისეთსავე ორატორს, როგორსაც ციცერონი ეძებდა: უნდა ვაღიარო, რომ არავინ იყო მასზე უფრო დიდი მჭევრმეტყველი. მე მასთან ვერანაირ ნაკლს ვერ ვპოულობ. უფრო მეტიც გააკეთა. ასე ამბობენ სწავლულები, რომლებიც მასთან პოულობენ უამრავ ღირსებას და ძალიან ცოტა ნაკლს. თავადვე აღიარებს, რომ თავის თხზულებებში ბევრი რამ ახალგაზრდული გულწრფელობით მოუვიდა). თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ ბუნებით თავმოყვარე იყო, საკუთარ თავს ბრძენს არ უწოდებდა. მაშინ, როცა შეეძლო, მჭევრმეტყველება კიდევ უფრო მაღალ საფეხურზე აეყვანა, უფრო დიდხანს და ისეთ დროში რომ ეცხოვრა, როცა მშვიდი, სწავლისთვის განწყობილი, ნიჭიერი სწავლულები ცხოვრობდნენ. მაშინ შემიძლია თუ არა ვამტკიცო, რომ ვერავინ მიაღწია მჭევრმეტყველებაში ისეთ მჭევრვალეს, როგორც ეს ციცერონმა შეძლო? სხვა შეხედულების რომ ვყოფილიყავი, მაშინაც კი ჩემს აზრს თავისუფლად და დაჟინებით დავიცავდი. განა მარკუს ტულიუსი თავადვე არ აღიარებდა, რომ არასდროს უნახავს ადამიანი პირდაპირ მჭევრმეტყველი? (12.1.21).

კვინტილიანუსი, ციცერონის მსგავსად, აღნიშნავს, რომ დაუჯერებელია, მაგრამ მაინც, ერთი წუთით წარმოვიდგინოთ, რომ მოიძებნება კაცი, ცუდი მორალით და კარგი მჭევრმეტყველებით - მე მაინც არ ვიტყვი, რომ ის ორატორია, ისე, როგორც უხემ ადამიანზე არასდროს ვიტყვი, რომ ის მამაცია. სიმამაცე გარკვეულ ღირსებებსაც გულისხმობს. განა ადამიანს, რომელმაც ვინმე უნდა დაიცვას, არ

ჭირდება ისეთი ერთგულება, რომელიც არანაირ ქრთამზე არ გაიყიდება, ან შიშისგან არ შედრკება? და ჩვენ მოღალატეს, გამყიდველს, მექრთამეს ვუწოდებთ ორატორის წმინდა სახელს? და რატომ არ შეიძლება, რომ ორატორი, რომელიც ჯერ არ გამოჩენილა, მაგრამ მომავალში გამოჩნდება, იყოს ისეთივე კეთილი, როგორიც კარგი მჭევრმეტყველი? (12.1.25).

კვინტილიანუსი თვლის, რომ ჩვენ გვჭირდება არა უბრალოდ კანონმდებლის აღზრდა, რომელიც შუამავლის როლს ძლივს შეასრულებს, არამედ ბუნებისგან დიდი ნიჭიერებით დაჯილდოებული ადამიანი, სხვადასხვა ღირსებით შემკული, ადამიანების საკეთილდღეოდ გამოგზავნილი, კარგად მოაზროვნე და საუკეთესოდ მოსაუბრე.

რა სარგებელს მოიტანს ასეთი ადამიანი, როცა უდანაშაულოს დაიცავს, ან ბოროტთა სიაცეს შეაკავებს, ან ფულთან დაკავშირებული პრობლემების გარკვევას შეეცდება? კვინტილიანუსი თვლის, რომ უდიდეს სარგებლობას, მაგრამ კიდევ უფრო დიდ სარგებლობას მოიტანს, როცა სენატში საჭირო აზრს წარმოთქვამს, ან გაურკვევლობაში მყოფ ადამიანებს დააკვლიანებს: განა ზუსტად ასეთ მამაკაცს არ გვიხატავს ვერგილიუსი - საკუთარი ტომის დამცველს და ყველა გაჭირვებასთან შემრკინებელს? *Tum pietate gravem et meritis si forte virum quem Consplexere, silent, arrectisque auribus adstant, [Aen. i. 148.]* ჯერ აღნიშნავენ, რომ ის არის კარგი კაცი, შემდეგ ამბობენ, რომ არის კარგი მოსაუბრე *Ille regit dictis animos, et pectora mulcet.* განა ომის დროს სიმამაცე არ შთააგონებს მეზრდოლს იმ სიტყვებს, რომლის წარმოთქმაც სურს? როცა მას საშინელი ომი ემუქრება, შიში ეუფლება მოსალოდნელი ჭრილობების გამო, როგორღა ჩავუნერგოთ სამშობლოს სიყვარული, სიმამაცე და დიდების სურვილი? ვის შეუძლია უკეთ ამ გრძნობების გაღვივება, თუ არა მას, ვინც თავად არის ამ ემოციებით გამსჭვალული? (12.1.26-28).

მოჩვენებითობა, მთელი თავისი სიფრთხილით, საკუთარ თავს თვითონვე ყიდის. დედამიწის ზურგზე არ მოიძებნება ადამიანი, რომელიც არ წაიბორძიკებს, თუ ისეთ რამეებს ამბობს, რომელსაც მისი გული არ ეთანხმება, ხოლო უდიდესი ადამიანი სხვას ამბობს, სხვას გრძნობს. ამის საწინააღმდეგოდ, პატიოსან ადამიანს ყოველთვის მზად აქვს პატიოსანი სიტყვა, იგი ყველაფერში ხელმძღვანელობს კეთილგონიერებით. მისი სიტყვა თავისუფალია ხელოვნური ემზაკობებისგან, ხოლო გულწრფელი სიტყვა ყოველთვის ნდობას წარმოშობს (Murphy 2016:135-143).

კვინტილიანუსი თვლის, რომ ახალგაზრდა, ან ნებისმიერი ასაკის ადამიანი (რადგან სიკეთისკენ სწრაფვა ყველა ასაკში საჭიროა), უნდა ისწრაფვოდეს იმ სრულყოფილებისკენ, და შესაძლოა, გამოუვიდეს. მისი აზრით, თუ ბუნება არ არის წინააღმდეგი იმისა, რომ ადამიანი წესიერი იყოს და კარგი ორატორიც, რატომ უნდა გვეშინოდეს, რომ ვინმე ვერ მოახერხებს ამ ორი თვისების ერთდროულად დაუფლებას? ყოველ შემთხვევაში, მისწრაფება ორივე საქმეში საჭიროა. საერთოდ უნდა ამოვავდეთ თავიდან ის აზრი, რომ დიდი მჭევრმეტყველება ნაკლოვან გულში თავსდება.

კვინტილიანუსი ხაზს უსმის, რომ თუ ბოროტ ადამიანს ერგო სიტყვის წარმოთქმის ნიჭი, ეს შეიძლება ჩავთვალოთ ბოროტებად, რომელიც ნელ-ნელა მას კიდევ უფრო ცუდს გახდის. ამასთან, ფიქრობს, რომ ამის საწინააღმდეგოდ ყოველთვის გამოჩნდება ხალხი, რომლებსაც ურჩევნიათ იყვნენ კარგი მჭევრმეტყველები, ვიდრე კარგი ადამიანები და იტყვიან: მაშინ რატომღა ამბობენ, რომ მჭევრმეტყველება ხშირად მიმართავს სხვადასხვა ემზაკობებს? მე თვითონვე რაღად ვლაპარაკობდი ცოტ-ცოტა ემზაკობებზე რთული საქმის დაცვის ინტერესებიდან გამომდინარე და მაშინაც, როცა აშკარა დანაშაულთან გვაქვს საქმე? ეს იმას ხომ არ ნიშნავს, რომ მჭევრმეტყველების ხელოვნება და ძალა ზოგჯერ ჭეშმარიტების წინააღმდეგ წასვლაში მდგომარეობს? თუ წესიერი ადამიანი დასაცავად მხოლოდ სამართლიან საქმეებს იღებს, მაშინ ჭეშმარიტება თავად დაიცავს საკუთარ თავს, წესებისა და კანონების ცოდნის გარეშე.

აქ კვინტილიანუსს აქვს ასეთი პოზიცია: თავდაპირველად ვიტყვი საკუთარი თავის გასამართლებლად, მერე კი იმათთვის, ვინც მეწინააღმდეგება, რატომ არის ზოგჯერ პატიოსანი ადამიანი იძულებული დაიცვას დამნაშავე. იმისათვის, რომ ვიმსჯელოთ, თუ რატომ უნდა დავიცვათ სიცრუე და ტყუილი, ან ის, რაც უსამართლოა, არ არსებობს სხვა მიზეზი, ვიდრე ის, რომ ასე ჩვენ უფრო მარტივად შეგვიძლია გავაქარწყლოთ მანკიერი არგუმენტები, როგორც ექიმი მიმართავს ხოლმე მკურნალობისთვის იმ საშუალებებს, რომლებიც მტკივნეულია (12.1.30).

სასწავლებლებში ატარებენ ხოლმე შეჯიბრებებს. ერთსა და იმავე ქმედებას ერთი იცავს, მეორე - უარყოფს, მაგრამ არცერთის ბუნება არ დგება ექვევცემ. არც კარგად ცნობილი კარნადესი, რომელიც, როგორც ამბობენ, კამათობდა ცენზორ კატოს წინაშე, ჩაუთვლია ვინმეს ამორალურ ადამიანად იმის გამო, რომ არანაკლები ძალით ამართლებდა იმას, რაც წინა დღეს დიდი მონდომებით უარყო და დაადანაშაულა, მაგრამ, კვინტილიანუსი თვლის, რომ ხშირად ბოროტება, დაპირისპირებული

სათნობასთან, მეტი ძალით აჩვენებს, რა არის სათნობა. სამართლიანობა ცხადი ხდება უსამართლობასთან შეპირისპირებისას. საერთოდ ბევრი რამ მტკიცდება საწინააღმდეგოთი. ორატორისთვის მისი მოწინააღმდეგეების ზრახვები ისევე კარგად უნდა იყოს ცნობილი, როგორც ბრძოლის ველზე სტრატეგისთვის მტრის განზრახვა.

რომაელი ავტორი ფიქრობს, რომ შეიძლება ისეც მოხდეს (რაც საკმაოდ უცნაური ჩანს), რომ პატიოსანი ადამიანიც იძულებული გახდეს, სასამართლოს დაუმალოს საქმის ჭეშმარიტი არსი. თუ ვინმეს ეს სიტყვები გაუკვირდება (თუმცა, ამას მარტო ის არ ვამბობს, ბევრი ისეთი ადამიანიც, რომლებიც ცნობილი მორალისტები არიან), იცოდეს, რომ ჩვენი ქმედებების უმეტესი ნაწილი - არა ჩადენილი, არამედ განზრახული, ან წესიერი, ან არაწესიერი.

თუ ზოგჯერ ადამიანის მოკვლა კეთილშობილ საქმედ ითვლება, ბავშვების მსხვერპლად შეწირვა - დიდ მამაცობად, დასაშვებად კიდევ ბევრად უფრო სასტიკი საქციელი, როცა ამას გარემოება მოითხოვს, აქაც უნდა დავფიქრდეთ, პატიოსანი ადამიანი რატომ იღებს ამა თუ იმ არასამართლიან საქმეს დასაცავად.

კვინტილიანუსი საუბროს იმაზე, რაზეც ყველაზე უფრო მკაცრი სტოიკოსებიც არ დავობენ: ზოგჯერ პატიოსანი ადამიანი იძულებულია ტყუილი თქვას სულ მცირე მიზეზის გამოც (დაწვრი.იხ.: Kennedy 2013:243-245). კვინტილიანუსს მაგალითად მოჰყავს ბავშვებს ავადმყოფობის დროს, მათივე სასარგებლოდ, ბევრ ტყუილს რომ ვპირდებით; ასევე, მაშინ, როცა სურს არ დაუშვას მკვლელობა, ან როცა სამშობლო საფრთხის წინაშე. ასე რომ, ზოგჯერ ცუდი ქმედებაც გარკვეულ გარემოებებში ქების ღირსია. აქედან გამომდინარე, უკვე მაქვს რამდენიმე მიზეზი იმისათვის, რომ ვამტკიცო, ორატორს ღირსების შელახვის გარეშე შეუძლია ხელი მოჰკიდოს ისეთ საქმეს, რომელსაც, ჩვეულებრივ, კანონისა და პატიოსნების გარეშე არ შეეჭიდებოდა (12.1.38).

კვინტილიანუსი არ ამტკიცებს, რომ იგივე ორატორმა უნდა მოიმოქმედოს მაშინ, როცა საფრთხე ემუქრება მეგობარს, ძმას, მამას. თუმცა, აქაც საქმე რთულდება. ერთის მხრივ, დგას კანონი, მეორეს მხრივ, ნათესაობისა და მეგობრობის წმინდა მოვალეობა. ამას ამბობს ზოგადად, მაგრამ იქვე ხსნის: თუნდაც ვინმე თავს დაესხა ადამიანს, რომელიც საზოგადოებისთვის და ამის გამო მას ასამართლებენ. ნუთუ ამგვარი ადამიანის ხსნას ორატორი არ მოინდომებს? არ გამოიყენებს ყველა იმ საშუალებას, რასაც არასამართლიანი საქმის მოსაგებად იყენებენ ორატორები? (12.1.40).

რა მოხდება მაშინ, თუ ჩვენ ვერ მოვახერხებთ დავაჯეროთ მოსამართლე წესიერი ადამიანის უდანაშაულობაში? განა ასეთ დროს ორატორი მთელი ძალით არ შეეცდება, გადაარჩინოს არ მხოლოდ წესიერი, არამედ საპატიცემულო მოქალაქე? არსებობს ბევრი რამ, რაც თავისთავად კარგია, მაგრამ გარემოებათა გამო სრულიად უსარგებლოა საზოგადოებისთვის. არ მოვინდომებთ ჩვენი სიტყვა გაგამყაროთ არცთუ სწორი, ეშმაკური, ცოტა ცრუ არგუმენტებით, მაგრამ კარგი განზრახვით? გარდა ამისა, არავის ეპარება ეჭვი, რომ თუ ზოგჯერ ბოროტი ადამიანების გამოსწორება შეიძლება, მაშინ საზოგადოებისთვის ჯობია მათ მივუტევოთ, ვიდრე დავსაჯოთ. თუ ორატორი დარწმუნებულია, რომ დამნაშავე შეიცვლება, განა ის არ გამოიყენებს ყველა საშუალებას იმისათვის, რომ ეს ადამიანი გამართლებული იქნას?

კვინტილიანუსი წერს: წარმოვიდგინოთ, მართებულად ასამართლებენ რომელიმე აშკარა დანაშაულის გამო საპატიცემულო მხედართმთავარს, რომლის გარეშე მთელი სახელმწიფოც კი უსაფრთხოდ ვერ იქნება. ნუთუ, საზოგადოებრივი აზრი არ მოუწოდებს ორატორს მისი დაცვისკენ? ამის სამაგალითოდ კვინტილიანუსს მოჰყავს: როდესაც რესპუბლიკას საფრთხე დაემუქრა, ფაბრიციუსმა კარგად იცოდა, რომ კორნელიუს რუფინუსი იყო ცუდი მოქალაქე და მისი პირადი მტერი, მაგრამ კარგი მხედართმთავარი, ამიტომ უყოყმანოდ მისცა ხმა მის კონსულად არჩევას. როცა ზოგიერთებს მისი ასეთი არჩევანი გაუკვირდათ, ფაბრიციუსმა უპასუხა: მირჩევნია გამძარცვოს საკუთარმა მოქალაქემ, ვიდრე გამყიდოს მტერმა. როგორ გგონიათ, ფაბრიციუსი რომ ორატორი ყოფილიყო, უარს იტყოდა დაეცვა რუფინუსი, რომელსაც აშკარა ძარცვაში ადანაშაულებდნენ (12.1.42).

ამის მსგავსი კიდევ ბევრი მაგალითის მოხმობა შეგვიძლია, მაგრამ ერთიც საკმარისია, რადგან კვინტილიანუსს არ სურს, ორატორმა, რომლის აღსაზრდელადაც ამ დარიგებებს წერს, ხშირად იკისროს ამგვარი საქმეების დაცვა. უბრალოდ, სურდა ეჩვენებინა, რომ თუ ზემოთ ჩამოთვლილი მიზეზების გამო იგი იძულებული იქნება, ხელი მოჰკიდოს ასეთ საქმეს, ჩვენი განსაზღვრება ყოველთვის მართებული იქნება - ორატორი არის წესიერი, პატიოსანი ადამიანი, სიტყვის დიდოსტატი.

კვინტილიანუსი თვლის, რომ წესების ცოდნა, თუ გართულებულ სიტუაციებში როგორ მოვიქცეთ, იმისთვის არის საჭირო, რომ ყველაზე უფრო სამართლიანი საქმეც კი შეიძლება ჩანდეს

უსამართლოდ. უდანაშაულო ბრალდებულსაც აქვს უამრავი მისი საწინააღმდეგო სამხილი. შესაბამისად, საჭიროა იგი ისეთივე წესებით დავიკვათ, როგორც დამნაშავე. უამრავ გარემოებათა გათვალისწინება ორივე საქმისთვის ერთნაირად აუცილებელია - სამართლიანობისთვისაც და უსამართლოსთვისაც: მოწმეები, წერილები, ეჭვი, ცრურწმენა; ისევე უკუაგდება და იღებენ სიმართლეს და ჭეშმარიტებას. ამიტომ ორატორმა თავისი სიტყვა უნდა ააგოს სიმართლის შესაბამისად, მაგრამ ცივი გონებით და პატიოსნად (12.1.45).

კვინტილიანუსი თვლის, რომ როცა ორატორი პატიოსანი ადამიანია (ხოლო პატიოსანი ვერ იქნება კეთილქმედების გარეშე), რომელიც ბუნებას დააჯილდოვა ნიჭით, იგი სრულყოფილებისთვის მაინც გარკვეულ დარიგებებს საჭიროებს. პირველ რიგში, უნდა შეეცადოს საკუთარი ზნის გაუმჯობესებას, პატიოსნებასა და სამართლიანობაზე უნდა გამოიმუშაოს სწორი წარმოდგენა, მხოლოდ ხელოვნურად, სიტყვებით ამის გამოხატვა არ არის საკმარისი. (12.2.1).

კვინტილიანუსი ახენებს ლუციუს კრასიუსს, რომელიც ორატორის შესახებ მესამე წიგნში არცთუ უსაფუძვლოდ ამტკიცებს, რომ სამართლიანობაზე, სწორსა და ჭეშმარიტზე, კეთილზნეობაზე და ამათ საპირისპიროზე ყველანაირი მსჯელობა ორატორის პრეროგატივაა, და რომ ფილოსოფოსები, იცავენ რა ამ სიკეთეებს მჭევრმეტყველების ძალით, იყენებენ რიტორების და არა საკუთარ იარაღს. ამავე დროს, იგივე კრასიუსი აღიარებს, რომ ახლა ეს ფილოსოფიისგან უნდა ვისესხოთ, რადგან ამჟამად იგი ფილოსოფიაში უფრო მეტია.

ციცერონიც თავის ბევრ თხზულებაში ამტკიცებს, რომ სიტყვიერების ძალა მომდინარეობს სიბრძნის დაუმრეტელი წყაროებიდან და რომ ამავე მიზეზით ძველად მჭევრმეტყველებას და ზნე-ჩვეულებებს ერთიდაიგივე მასწავლებლები ასწავლიდნენ. იგი აღნიშნავს, რომ მისი მიზანი არ არის, ორატორი აქციოს ფილოსოფოსად, რომლის ცხოვრების წესიც შორს არის სამოქალაქო ვალდებულებებიდან და შეუთავსებელია ორატორის მოვალეობებთან (შდრ.: Fleming 2008:343).

კვინტილიანუსი აღნიშნავს, რომ არცერთი ფილოსოფოსი არ სტუმრობდა სასამართლო პროცესებს და არ გაუთქვამს სახელი სახალხო გამოსვლებით, არცერთი არ ყოფილა დაკავებული სახელმწიფო საქმეებით. ბევრი მათგანი ამ ყველაფრისგან გაქცევასაც კი ქადაგებდა. კვინტილიანუსს კი სურს, რომ აღსაზრდელიდან შექმნას ბრძენი რომელი, რომელიც ნამდვილი სახელმწიფოს მოქალაქე იქნება, არა ყველაფერს ჩამოშორებული, არამედ თავისი გამოცდილებით და საქმეებით ქვეყნისთვის სასარგებლო. მთლიანად უნდა მიუძღვნას მან თავი მჭევრმეტყველების დაუფლებას, პარალელურად კი, სიბრძნის დაუფლებასაც. პირდაპირ სასამართლო პროცესებზე წარსდგომით კი არ უნდა დაიწყოს, არამედ ჯერ სკოლებს, გიმნასიონებს, პორტიკებს უნდა ესტუმროს. რაც მჭევრმეტყველებას სჭირდება, ყველაფერს რიტორიკის მასწავლებლები ვერ ასწავლიან. რაღაც მათ ფილოსოფოსებისგან უნდა ისესხონ. რატომ უნდა ვიკითხოთ დიდი ყურადღებით ის ავტორები, რომლებიც წერდნენ მაღალი მორალის მქონე, კეთილი საქმეების მკეთებელ ადამიანებზე? - კითხულობს კვინტილიანუსი და თავადვე პასუხობს: რათა ორატორმა შეიმეცნოს ღვთიური და ადამიანური საქმეები. იცით, როგორ დიდებულად მოგვეჩვენება ადამიანი, რომელიც ამ საქმეებზე მჭევრმეტყველური ოსტატობით საუბრობს? (12.2.9).

ამგვარად, ჩვენი მიზანი იყო, აგვეხსნა კვინტილიანუსის *vir bonus*-ის დოქტრინა პლატონიზმის ფონზე. ამ ორს აკავშირებს მნიშვნელოვანი თემები, რომლებიც გადის რიტორიკის განხილვაზე: განუყოფლობა სიბრძნის, სიკეთის და მჭევრმეტყველების; მორალურად მდგრადობა. სწორედ ამ ორი თემის გამოა, *vir bonus*-ის დოქტრინა მნიშვნელოვანი რომ გახდა თანამედროვე დისკუსიების, რიტორიკის ეთიკისთვის. პლატონი და კვინტილიანუსი განსხვავდებიან სიკეთისა და სამართლიანობის განსაზღვრისას. პლატონი მათ უფრო შინაგანი მდგომარეობის (*soûl*) საკითხად მიიჩნევს, ხოლო კვინტილიანუსი ხედავს მათ უფრო საზოგადოებრივი ქცევისა და რეპუტაციის თვალსაზრისით, მაგრამ ორივესთვის არსებობს კონცეპტუალური კავშირები რიტორიკასა და სამართლიანობას შორის, რაც გამორიცხავს რიტორიკის მორალურად ნეიტრალური კონცეფციის შესაძლებლობას. ორივესთვის რიტორიკა არის კარგად ლაპარაკი და ორივესთვის კარგად ლაპარაკი ნიშნავს სამართლიანად ლაპარაკს. ასეთი იყო მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი - თავადვე კარგი კაცი, რომელიც არა მხოლოდ კარგად ლაპარაკობდა, კარგადაც წერდა.

ლიტერატურა

1. Gibson, Craig A. (2014), Better Living through Prose Composition? Moral and Compositional Pedagogy in Ancient Greek and Roman Progymnasmata. *Rhetorica* 32.1.
2. Fleming, David. (2008). Ed. and trans. Libanius' Progymnasmata: Model Exercises in Greek Prose Composition and Rhetoric. Atlanta: Society of Biblical Literature.
3. Kennedy, G.A. (2013). Quintilian. A Roman Educator and his Quest for the Perfect Orator. Revised Edition. No place given. (Original edition, New York).
4. Murphy, J.J., (2016). An Ancient Master Teacher Speaks to the Modern World: What Quintilian Can Tell Us About Modern Pedagogy. *Advances in the History of Rhetoric* 19.2. Special issue. Murphy, J.J. 2016b. 'Introduction: A Quintilian Anniversary and Its Meaning'. *Advances in the History of Rhetoric* 19.2.
5. Monfasani, J. (1992). Episodes of Anti-Quintilianism in the Italian Renaissance: Quarrels on the Orator as a Vir Bonus and Rhetoric as the Scientia Bene Dicendi. *Rhetorica* 10.2.
6. Morgan T. (2000). A good man Skilled in Politics. Quintilian's Political Theory.' In *Pedagogy and Power: Rhetorics of Classical Language*, edited by Y. Lee and N. Livingstone. Cambridge.
7. Pennacini, A. (2001). Quintiliano Institutio Oratoria I. Turin. Penwill, J.L. 2000. 'Quintilian, Statius, and the Lost Epic of Domitian'. *Ramus*.
8. Robinson, O.F.(2002). 'Quintilian and Adultery'. In *Iurisprudentia universalis: Festschrift fur Theo Mayer-Maly zum 70*, edited by M.J. Schermaier, J.M. Rainer, and L.C. Winkel.
9. Tellegen, J.W. (2003). The Reliability of Quintilian for Roman Law: On the Causa Curiana'. In *Quintilian and the Law*, edited by O. Tellegen-Couperus. Leuven.
10. Winterbottom, M. (1983). Quintilian and Declamation'. In *Hommages à Jean Cousin: Rencontres avec l'Antiquité classique*. Besançon.
11. Woods, Marjorie C. (1992). Among Men—Not Boys: Histories of Rhetoric and the Exclusion of Pedagogy." *Rhetoric Society Quarterly* 22.
12. Zamora J.C. (1998) Quintilian on the Adoption of Loanwords. Vol.23, No. 2, 25th.

Vir Bonus, Dicendi Peritus
Quintilianus Philosophical aspects of "good man"

Ketevan Futkaradze

Abstract

The purpose of this article is to explain Quintilian's doctrine of vir bonus in the light of Platonism. The two are linked by important themes that run through the discussion of rhetoric: the inseparability of wisdom, goodness, eloquence and moral stability. It is because of these two themes that the doctrine of vir bonus has become important for modern discussions, the ethics of rhetoric. Plato and Quintilian differ in defining goodness and justice. Plato sees them more as matters of inner state (soûl), while Quintilian sees them more in terms of public behavior and reputation, but for both there are conceptual connections between rhetoric and justice that preclude the possibility of a morally neutral conception of rhetoric. For both, rhetoric is "speaking well," and for both, "speaking well" means speaking fairly. Such was Marcus Fabius Quintilianus - a good man himself, who not only spoke well, but also wrote well.